

Lehet-e közös alapot találni a keresztények és a marxisták együttműködésére? — ezt a kérdést taglalták az idei év április 28-tól május 1-ig a *Paulus-Gesellschaft* konferenciáján, amelynek színhelye a bajorországi Herrenchimsee volt. Magáról a társulatról és az általa rendezett összejövetelek céljáról legutóbb már szóltam. Ezúttal mintegy 300-an tettek eleget a meghívásnak, köztük nemzetközi hírnévnek örvendő marxista és keresztény, főleg katolikus személyiségek. A szocialista országok közül Csehszlovákiából, Romániából, Bulgáriából és Jugoszláviából marxisták, Magyarországról marxisták és katolikusok vettek részt az üléseken. Keresztény teológusokon és marxista filozófusokon kívül szép számban jelentek meg szociológusok és természet-tudósok is. Mindvégig figyelemmel kísérté a megbeszéléseket *Giuliano Girardi* professor, a „nem-hívókkal foglalkozó vatikáni titkárság” tagja, aki maga is előadást tartott az értekezleten.

*

Vitaindító fejtegetéseiben *Erich Kellner*, a *Paulus-Gesellschaft* alapítója és ügyvezető elnöke, mindenekelőtt azt a nézetét érvelte meg, hogy a kereszténységnek, ha újból egyetemes erkölcsi tekintélyé akar válni, le kell mondania a hatalmi törekvésekről és meg kell szabadítania magát az azoktól a tisztán ideológiai „rarakódásoktól”, amelyek a történet folyamán tapadtak hozzá. Véleménye szerint azonban a marxizmusnak is újra kellene megfogalmaznia a humanizmus elvét illető és az emberi személyre vonatkozó tanítását. Ha ugyanis ilyen módon egyetértés alakulna ki a keresztények és a marxisták között, akkor máris adva lenne a két nagy erő együttműködésének legfontosabb feltétele. Lényegében az a teendő tehát, hogy megpróbálják kidolgozni azt az antropológiát, az embernek azt a szemléletét, amelyet a kereszténység és a marxizmus egyaránt elfogadhat.

Hogy ez nem könnyű, de legalább elméletben korántsem reménytelen dolog, megmutatta a konferencia egész menete. Utalhatok itt mindjárt arra

az eszmecserére, amely *Helmut Thielicke* hamburgi evangélikus teológus-professzor és *Roger Garaudy* professor, a párizsi marxista tanulmányi és kutatóintézet igazgatója között folyt le. *Thielicke* szerint a marxizmus az embert csupán társadalmi funkciók összegeződésének tekinti s ezzel valójában megszünteti a személyt, mert csak egyedeket ismer, akik teljesen feloldódnak a társadalomban. *Garaudy* tévesnek mondta ezt az értelmezést. Az ember mi voltát — jelentette ki — csak egy torz vulgár-marxizmus korlátozhatja egyedül a gazdasági és társadalmi vonatkozásokra, hiszen a helyesen magyarázott marxizmus szerint az is elidegenedés, ha az embert különválasztják személyes teremtő képességeitől, s a modern marxizmus az elidegenedésnek ez ellen a változata ellen is harcol. Hasonlóképpen nyilatkozott *Szigeti József* professor, a magyar Tudományos Akadémia filozófiai intézetének igazgatója is, amikor kiemelte, hogy a marxizmus cselekvő humanizmusának célja és értelme mindazoknak a feltételeknek megteremtése, amelyek között az ember sokoldalúan kibontakozhat.

Erdekes volt ebben a vitában *Hans Schaefer* heidelbergi fiziológia-professzornak az a következtetése, hogy Marxtól is az emberszeretet és az elnyomottak iránt való könyörületesség készítette fellépésre és sugallta tanítását. Annál sajnálatosabb, hogy a kereszténység, amelynek olyan alapítója volt, mint Krisztus, még mindig nem dolgozta ki a maga antropológiáját, holott erkölcsi alapfogalma, a felebaráti szeretet, végeredményben antropológiai fogalom. Bizonyosra veszi azonban — fűzte hozzá *Schaefer* —, hogy a kereszténység nem kerülhet ellentétbe semmiféle valóban tudományos antropológiával.

A megbeszélések során katolikus oldalról többen is hangsúlyozták, hogy a marxizmus azért nőhetne ki magát egyetemesen ható erővé, mert a kereszténység lényeges pontokban nem tudta valóra váltani a saját eszméit, így az általános emberszeretetet sem. Amikor azután mások — ugyancsak keresztény oldalról — azt felelték erre,

hogy az elmélet és a gyakorlat ugyanilyen ellentéte állapítható meg a marxistáknál is, *Garaudy* arra figyelmeztetett, hogy a marxizmusnak hasonlíthatatlanul kevesebb idő állt eddig rendelkezésére, mint a kereszténységnek. Mindazonáltal el kell ismerni, hogy marxista oldalon történtek olyan cselekmények is, amelyeket nekik, mai marxistáknak, fájlniuk kell. Mindebből azonban csak az következik — jelentette ki *Garaudy* —, hogy a humanizmus követelményeinek abban a mértékben tudnak majd eleget tenni, amilyen mértékben a marxisták jobb marxisták, a keresztények pedig jobb keresztények lesznek.

*

Előadásában és felszólalásaiban *Garaudy* ismételten utalt XXIII. János pápa körleveleire és az egyház és a modern világ viszonyáról szóló zsinati konstitúcióra, amelyek az emberiség jövőjének közös munkálására hívják fel a hívőket és a nem-hívőket. Így kapott a mostani konferencián még a tavalyi salzburginál is nagyobb hangsúlyt a „bekenntnisloser Staat”, az „État non confessionnel”, magyarul a „hitvallás nélküli állam” problematikája. Lényege ennek, hogy az állam egyik világnézet irányában se kötelezze el magát, azaz mint legfőbb hatalmi szervezet ne legyen se muzulmán, se katolikus, se ateista. S nekünk, katolikusoknak, a dialógus egyik nagy eredményét kell látnunk abban, hogy nemcsak keresztény oldalon találkozott általános helyesléssel ez a kívánalom, hanem marxista részről is többen síkra szálltak érte.

Garaudy ilyen értelmű állásfoglalása mellett élénk figyelmet keltettek *Cesare Luporini* firenzei professzorának, a római Gramsci-intézet tudományos munkatársának fejtegetései. *Luporini* nyomatékosan előre bocsátotta, hogy a „hitvallás nélküli”, vagyis az „el nem kötelezett állam” nem jelenthet sem külpolitikailag, sem belpolitikailag semleges államot, mert amíg államhatalom van, az mindig valamiféle határozott politikát képvisel és szorgalmaz. Jelenti azonban azt, hogy az állam a közrend keretei közt azonos szabadságot biztosítson minden világnézetnek és vallásnak a maga felfogásának hirdetésére. A marxiz-

mus számára nem az a lényeges — szögezte le *Luporini* —, hogy a társadalom ateistává váljék, hanem az, hogy olyan társadalomban éljünk, amelyben nincs kizsákmányolás. A marxizmusban a hangsúly nem Isten tagadásán, hanem az ember felszabadításán és autonómiáján van. *Erika Kadlecova* professzor, a prágai Tudományos Akadémia képviselőjének tagja, hozzászólásában szintén annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy magának a marxizmusnak szabadságköveteléséből folyik az a világnézeti szabadság, amelynek a szocialista államban érvényesülnie kell.

Fentiektől eltérően *Szigeti József* professzor amellett érvelt, hogy a szocialista állam világnézeti semlegesítése, vagyis a marxista politikától és világnézettől való mesterséges elválasztása nem lehet feltétele a dialógusnak. A kibontakozó szocialista állam erkölcsi-politikai egységében ugyanis hívők és nem-hívők megtalálhatják helyüket és tevékenységi területüket anélkül, hogy ennek feltétele lenne a világnézeti elveikről való lemondás. Ennek okából azonban a valóságos propagandának éppúgy, mint az ateista propagandának arra kellene törekednie, hogy olyan mértékre csökkentse magát, amelyet a közös tevékenység érdekei kívánnak. *Szigeti* szerint a dialógus nehézségei hívők és nem-hívők között nem annyira a világnézeti felfogások ellentétében rejlenek, mint egyrészt a magántulajdonhoz való ragaszkodásban, másrészt a politikai és nem csupán világnézeti szektátságban. „Egy olyan egyház, — mondotta *Szigeti* —, amely megválna a magántulajdonra vonatkozó eddigi felfogásától, pozitív módon foglal állást az emberiség olyan nagy kérdéseiben, mint béke és háború, szociális igazságosság, az emberi személyiség kibontakozása, amely tehát afelé fordul, hogy a mai világ követelményeire jobban igazodjék, nyilvánvalóan előmozdíthatja a gyakorlati és elméleti dialógus folytatását. És ha ma még sokan kockázatot látnak ebben, akkor meg kell jegyezni: ez a kockázat valójában mindkét oldalra vonatkozik.”

*

Karl Rahner, aki ezidőszereint a keresztény világnézet és vallásfilozófia

professzora a müncheni egyetem bölcsészeti karán, felvetette a kérdést: szükséges-e, hogy keresztény és marxista humanisták ellenségei legyenek egymásnak? Szerinte nem, ha mindkét oldalon megértik, hogy sokkal inkább a jövő, mint a múlt irányában vannak elkötelezve. A kereszténység mint kereszténység egyáltalán nem tűz maga elé semmiféle meghatározott konkrét jövőt, de a marxista sem hiheti azt, hogy már eleve kész tervnek van birtokában. Akkor pedig miért ne dolgozhatnak együttesen azon a jövőn, amely konkrét mivoltában még ismeretlen előttük? Miért ne foghatnak össze abból a célból, hogy közösen vigyék előbbre azt, amire valóban vágyódnak: az igazságosságot, szabadságot, az emberi méltóságot, a társadalom egységét és ezen az egységen belül a differenciáltság lehetőségét?

Nem kétséges — adta elő Rahner —, hogy miután a keresztény hívő nyitva akarja tartani magát egy „abszolút jövő”, az üdvözülés számára is, ennek feltételeként bizonyos igényeket támaszt a konkrét evilági jövő tekintetében, elsősorban azt, hogy legyen benne a szabadság mind a vallásos, mind a nem-vallásos döntés számára. A marxista is megkívánja magának a szabadságot arra, hogy valószínűleg értelmehesse magát, miért ne élhessen akkor a keresztény is ugyanazzal a szabadsággal? Óhatatlanul szükséges tehát — fejezte be Rahner —, hogy bármiféle társadalomban olyan tényleges tere legyen a szabadságnak, amelyet csupán elviselhető korlátok vesznek körül. Ami szükséges: hogy a felek mindegyike a másik fél számára is biztosítsa ezt a szabadságot, és pedig nem egvedül azért, mert miután a másik fél az erősebb, ez pillanatnyilag hasznos a maga számára, hanem mert pozitív kötelességként a saját elvei is ezt parancsolják neki.

A kérdést, amely így előtérbe került, ekként fogalmazhatom meg: elmentés-e vajon az a transzcendens „abszolút jövő”, amelyet a kereszténység az ember elé állít, azzal a „konkrét jövővel”, amelynek egyre kielégítőbb és megnyugtatóbb formálásán ebben a földi világban kell fáradozunk? Rahner már tavaly Salzburgban is cáfolta ezt. Ezúttal is hangsú-

lyozta, hogy a keresztény hívő sem veszi kevésebbé komolyan a „konkrét jövőt”, mint a marxista, még akkor sem, ha ezt közbenső lépcsőnek tekintti, amely az „abszolút jövőbe” visz. *Johann Metz*, a müncheni egyetem hittudományi karának professzora mindenesetre még a katolikus teológia feladatának nyilvánította, hogy végérvényes szintézisbe foglalja az „abszolút” és a „konkrét” jövőt, amelyeket hosszú időn át oly szerencsétlen módon elkülönített egymástól a keresztény gondolkodás.

*

Talán nem túlzás ezek után az a nézetem, hogy fokozatosan ki is rajzolódott a marxista-keresztény párbeszéd legközvetlenebb és legsürgősebb feladata. Megítélésem szerint legtalálhatóbban *Arnold Buchholz*, a marxizmus-leninizmus kölni kutatóintézetének tudományos munkatársa világította meg ezt.

Ha ma először látszik lehetségesnek az emberiség történetében egy olyan világ felépítése, amelyben biztosítva van a béke, akkor ez elsődlegesen a természettudományos-technikai fejlődés eredménye — állapította meg Buchholz. Mind a modern pusztító fegyvereket, amelyeknek fékentarthatása békét követel, mind a biztosított békéjű világ szervezésének reális lehetőségeit a természettudomány és a technika hozta létre. A modern közlekedés, az energiatermelés folytonos olcsóbbodása, az automatizálás és az élelemszerzés új lehetőségei megfogható közelségbe emelték egy békés világ kialakításának anyagi feltételeit. Ahhoz azonban, hogy át is lépjünk ebbe a biztosított békéjű világba, politikai, szellemi és erkölcsi erőfeszítések kellenek, mert a természettudomány és a technika eredményeinek alkalmazásában az ember kétféleképpen járhat el: jóra is rosszra is felhasználhatja azokat. S annál szükségesebb fokoznunk ezeket az erőfeszítéseket, mert még hosszú időn keresztül számolnunk kell a tudományos-technikai fejlődés gyorsulásával, ami csak fokozhatja a feszültségi teret a megsemmisítés lehetőségei és a világ újjászervezésének feltételei között. Teljes biztonsággal ma még nem jósolhatjuk meg, hogy melyik lehetőség következik be, de kötelességünk felté-

telezni, hogy az emberiség életakarata és a pozitív lehetőségek növekvése nagyobb erőket fog az építés, mint a pusztítás mellett mozgósítani. Ezidőszert tehát a legfontosabb közös feladatunk, hogy a pozitív lehetőséget széles alapon és minél szélesebb körben tudatossá tegyük.

A modern tudomány minden valószínűség szerint lényegesen mélyebbre fog hatolni az ember és a társadalom problémáiba is. A fizikában bekövetkezett forradalmi fejlődés után nyilván a „biológia korszakának” kezdetén vagyunk, ahogy már sokszor hallani. Ha pedig helyes az a tétel, hogy a tudomány a maga belső „logikája” nyomán az egyszerűtől a bonyolultabb felé tart, akkor készen lehetünk arra, hogy egy nap új módszerek, magának a tudománynak módszerei lépnek elő az emberi és társadalmi haladás követelményeinek kielégítésében is.

Az a jövőbeli cél, amelynek elérése mindannyiunk számára egyaránt kívánatos, a biztosított békéjű világ. Ugyanakkor azonban meg kell állapítanunk, hogy Kelet és Nyugat kölcsönös kapcsolatát a „koegzisztencia-ideológia” jellemzi, amelyben a háború elkerülésének akarata szellemi-ideológiai harcra párosul. S bár a szellemi mérkőzésnek ez a formája a jelenben elkerülhetetlennek látszik, mégis állandó veszélymozzanatot rejt magában, miután politika és ideológia elválaszthatatlanul összefonódik benne. Éppen ezért azt kellene leginkább fontolóra vennünk, hogy a „koegzisztencia-ideológiát” — tekintettel a biztosított békéjű közös világ igénylésére — nem lehetne-e egy differenciáltabb és a veszélyeket csökkentő „átmenet-ideológiává” alakítani.

Azon kellene tehát fáradoznunk — folytatta Buchholz —, hogy a béke fenntartásának követelményét mindkét oldal számára elfogadható formában elméletileg megalapozzuk. Semleges kiinduló pontnak kínálkozik erre a természettudományos-technikai fejlődés kiértékelése. Ebben a fejlődésben ugyanis mindkét oldal tudósai azonos módon működnek közre és a folyamat elvben mindkét oldalt azonos problémák elé állítja. Ha sikerülne meggyőzően kimutatni, hogy a béke szükségessége napjainkban a múlt hasonló követeléseivel szemben minősé-

gileg is új jelleget kapott, s ennek következtében a hagyományos politikai és világnézeti felfogásokon is túlemelkedik, akkor már a világnézeti ellentétek ellenére adva lenne a közös elméleti kapocs. A viták súlypontját tehát a jelen kérdéseiről a jövő nagy problémáira kellene helyeznünk. Ilyen módon le tudnók győngíteni kihatásaikban a meglévő ellentéteket is, rábízva eldöntésüket magára a fejlődésre. Minden olyan elképzelés ugyanis, hogy a biztosított békéjű világot csak akkor érhetjük el, ha előbb megteremtjük az összes népek szociális, politikai és szellemi egységét, kirívóan időbeli aránytalanságban áll azokkal a szükségességekkel és lehetőségekkel, amelyek a technikai feltételek nyomán már ma is adva vannak a béke biztosítására. A dialógust is tehát sokkal nagyobb mértékben kellene arra a kérdésre összpontosítani, hogy mi módon állíthatnók a béke biztosításának problémáját előtérbe, szemben más problémákkal, amelyeknek kielégelődése még nyilván hosszú időt vesz igénybe.

*

Gondolom, az eddig mondottakból is kitünhetett, hogy milyen magas színvonalon folyt a Herrenchimesee-i konferencia. Külön ki kell azonban emelnem azt a szívélyességet és tiszteletet, amelyet az eszmecsere folytató partnerek egymás iránt tanúsítottak.

Az előadók egyetértettek abban, hogy szükség van az „egyetemes humanitásnak” arra a tanára, amely egyesítheti a keresztényeket és a marxistákat a jövő fejlődésének együttes alakításában, már azért is, mert ekként a leghathatósabb gátat állíthatják az elé, hogy az emberiség önmagát semmisítse meg. A vitákban és még inkább a magánbeszélgetésekben kifejezésre jutott az a benyomás is, hogy a jövőt illetően mind a katolikus, mind a marxista felfogás és szemlélet bizonyos határokig módosulóban van. Egyöntetűség nyilatkozott meg abban a tekintetben is, hogy fölösleges a múlt hibáit keresgélni s ezek miatt egymást elmarasztalni. A jelen valósága összefogásra sűrűt az egész emberiség boldogulása érdekében. Ki kell tehát munkálni a találkozási pontokat, ami pedig az ideológiai ütközés-

pontokat illeti, azoknak szembesítésében a humanum alapján és hangján kell eljárni.

Kellner ügyvezető elnök határozott közbelépéseivel mindenkor megakadályozta azt, hogy az ún. „fórum-vitában”, amikor is bárki felszólalhatott, a napi politika síkjára tereljék a dialógust. Különösen megvolt a veszélye ennek, amikor a „hitvallás nélküli állam” s általában a világnézeti pluralizmus kérdése nyomult előtérbe. Adódtak azonban derűs mozzanatok is. Az egyik „fórum-vitában” tette fel valaki, ha jól emlékszem *Miran Prucha* prágai professzornak a kérdést, hogy mivel segíthetnék elő Nyugatról a marxista humanizmus „kibontakozását” Csehszlovákiában, mire a professor mosolyogva nyomban ráfelelte: „Az antikommunizmus leépítésével.”

Szigeti professzor nem tette ugyan magáévá a „hitvallás nélküli állam” eszméjét, de igen kiegyensúlyozott fejtegetései így is módot adtak annak megállapítására, mennyire örvendetes, hogy ezúttal magyar marxisták is megjelentek a tanácskozáson. Az utolsó

nap programja, sajnos, annyira zsúfolt volt, hogy *Lukács Józsefnek*, a *Világosság* főszerkesztőjének az ún. „pódium-vitába” beiktatott felszólalására nem kerülhetett sor. Ugyanebből az okból én is csak rögtönözve folyhattam be a vitába, amelyre az elnökség nyilván azért adott lehetőséget, hogy magyar részről a katolikus álláspontot is hallhassák a tárgyalat kérdésekben. Így természetesen csak azokra a legfőbb gondolatokra szorítkozhattam, amelyeket e rovatban legutóbb rögzítettem.

A konferenciát záró beszédében Kellner ügyvezető elnök kiemelte, hogy a *Paulus-Gesellschaft* nem a marxista-keresztény találkozókat rendezését tekinti legfőbb feladatának. Mindenesetre megtette ebben az irányban az első lépést 1964-ben Kölnben, a másodikat tavaly Salzburgban, a harmadikat most Herrenchimseeben. Vállalkozik arra, hogy további lépést is tegyen, de ennek akkor lenne meg igazában az értelme, ha immár „együttlépést” jelentene, vagyis ha az összejövetelet legközelebb már egy szocialista országban rendezhetnék meg.

A KIS ÚT

Nagyon ritkán járunk társaságba. A mai élet sokkal gyorsabb iramú, semhogy célszerűnek látnánk órákat tölteni beszélgetéssel vagy éppen fecsegéssel. Így gondolkozik egész családom. Néha azonban hozzánk is jönnek és „állnak” visszaadni a vizitet. Ennek sincs azonban semmi értelme. Múltkor is elmentünk egyik ismerősömhöz, s alig érkeztünk meg, máris a televízióhoz ültettek mindnyájunkat, s a látogatásból semmi sem lett, csak kényszerű televíziónézés, mert nem volt annyi bátorságom, hogy otthagyjam az engem untató műsort. Mit lehet tenni az ilyen értelmetlen szokások ellen? Elhatároztam, hogy többé nem jövünk össze...

Könnyű lenne azt válaszolni, hogy levélírónk ne vegye szívére az ilyen udvariasságokat, gyakorolja a türelmes szeretetet, s ne azzal válaszoljon a társas életben adódó kisebb-nagyobb visszasságokra, hogy elzárkózik az emberektől. Gyakorlati tanácsként talán egészen helyes lenne válaszunk, a dolog azonban nem ilyen egyszerű. A fent leírt eset ugyanis tipikus, kezdeti tünetekkel ábrázolja azt az elmagányosodást, amiről manapság sok szó esik külföldön és hazánkban, rádióban, sajtóban és szépirodalomban.

Vannak — főleg külföldön —, akik azt mondják, hogy az egész „elmagányosodás” magánügy, nem lehet és nem is kell semmit sem tenni ellene. Azt mondják, hogy természetes lelki képződménye az új világnak, annak az egzisztenciális küzdelemnek, amit kiki a maga egyéniségének és személyiségének megvalósításáért és kiteljesedéséért vív. Vannak, akik szabadságukat féltik egymástól, a társas élet „kötöttségeitől”, az illemszokásoktól, stb. Ezeknek még a házasság, sőt a szerelem is csak *egyéni érdek*, tehát mér-